

HINDISTON – JAHON SIVILIZATSIYASI MARKAZLARIDAN BIRI.

<https://doi.org/10.70728/a.series.v08.i03.148>

*Abduvaxidov Dilshod Narbotirovich,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Samarqand kampusi ass.o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada Hindistonning jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyati tarixiy, madaniy hamda diniy jarayonlar asosida tahlil qilinadi. Muallif Hind sivilizatsiyasining qadimgi davrlardan boshlab uzluksiz madaniy rivojlanishi, geografik omillarning sivilizatsiyaviy shakllanishga ta'siri hamda etnik, lingvistik va diniy rang-baranglikning tarixiy ildizlarini yoritadi.

Kalit so'zlar: Hindiston, qadimgi sivilizatsiyalar, Xarappa sivilizatsiyasi, dravidlar, oriylar, varna tizimi, hinduizm, buddizm, madaniy uzviylik, diniy bag'rikenglik, milliy tiklanish.

Kirish. Insoniyat sivilizatsiyasi tarixida ayrim hududlar o'zining qadimiyligi, madaniy uzluksizligi hamda diniy-falsafiy merosi bilan alohida ajralib turadi. Ana shunday hududlardan biri Hindiston bo'lib, u qadimgi davrlardan boshlab jahon sivilizatsiyasining muhim markazlaridan biri sifatida shakllangan. Hind yarim orolida paydo bo'lgan sivilizatsiyaviy jarayonlar nafaqat mintaq, balki butun insoniyat madaniy taraqqiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa, Hind daryosi vodiysida vujudga kelgan qadimgi shahar madaniyati, turli etnik guruhlar va diniy an'analar uyg'unligi hamda o'ziga xos ijtimoiy tuzilmaning shakllanishi ushbu hududni sivilizatsiyalar tarixida alohida o'ringa ega bo'lishiga sabab bo'lgan. Hindiston sivilizatsiyasining muhim xususiyatlaridan biri uning uzoq tarixiy davr davomida madaniy uzviylikni saqlab qolganidadir. Qadimgi Xarappa sivilizatsiyasidan boshlab o'rta asrlar davrigacha bo'lgan jarayonlarda turli etnik guruhlar, jumladan dravidlar va oriylarning o'zaro ta'siri natijasida murakkab madaniy tizim shakllandi. Bu jarayon diniy-falsafiy qarashlar, ijtimoiy tuzilmalar hamda til va madaniyat rang-barangligida o'z aksini topdi. Shuningdek, hinduizm va buddizm kabi diniy-falsafiy ta'limotlarning paydo bo'lishi ham Hindiston sivilizatsiyasining jahon tarixidagi o'rnini yanada mustahkamladi.

Bugungi kunda jahon tarixshunosligida Hindiston sivilizatsiyasining shakllanishi, uning madaniy va diniy asoslari, shuningdek boshqa sivilizatsiyalar bilan o'zaro aloqalari masalasi muhim ilmiy mavzulardan biri sifatida o'rganilmoqda. Ayniqsa, Hindiston hududidagi qadimgi shahar madaniyati, etnik jarayonlar, diniy tizimlar hamda sivilizatsiyaviy uzviylik masalalarini tahlil qilish insoniyat tarixining umumiy rivojlanish qonuniyatlarini anglashda katta ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolaning maqsadi Hindistonning jahon sivilizatsiyasi

taraqqiyotidagi o‘rni va ahamiyatini tarixiy, madaniy hamda diniy jarayonlar asosida tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, tadqiqot doirasida Hind sivilizatsiyasining shakllanish jarayonlari, uning etnik va madaniy asoslari, diniy tizimlarning rivojlanishi hamda boshqa sivilizatsiyalar bilan o‘zaro aloqalari ilmiy jihatdan yoritib beriladi.

Adabiyotlar tahlili

Hindiston sivilizatsiyasining shakllanishi, uning tarixiy taraqqiyoti hamda jahon sivilizatsiyasidagi o‘rni masalasi ko‘plab tarixchilar, sivilizatsiya tadqiqotchilari va sharqshunos olimlar tomonidan keng o‘rganilgan. Mazkur masala bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar Hind sivilizatsiyasining qadimiy ildizlari, madaniy uzviyligi, diniy-falsafiy qarashlari hamda boshqa sivilizatsiyalar bilan o‘zaro aloqalarini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon sivilizatsiyalari tarixiga oid umumiy tadqiqotlarda Hindiston alohida sivilizatsiya markazi sifatida ko‘rib chiqiladi. Jumladan, R.V. Golubin, A.S. Sorokin va A.P. Korotyshevlar tahriri ostida nashr etilgan “Istoriya mirovix sivilizatsiy” asarida qadimgi sivilizatsiyalar taraqqiyoti tahlil qilinib, Hind daryosi vodiysida shakllangan Xarappa sivilizatsiyasining Mesopotamiya va Misr sivilizatsiyalari bilan bir qatorda rivojlangan qadimgi madaniyat markazlaridan biri ekani ta’kidlanadi. Ushbu tadqiqotda Hind sivilizatsiyasining shaharsozlik madaniyati, hunarmandchilik taraqqiyoti hamda iqtisodiy hayoti haqida muhim ma’lumotlar keltirilgan. Hindiston tarixini o‘rganishda rus olimasi N.R. Gusevaning “Indiya v zerkale vekov” asari ham muhim ilmiy manbalardan biri hisoblanadi. Muallif Hind sivilizatsiyasining shakllanish jarayonlarini tarixiy davrlar kesimida tahlil qilib, dravid va oriy qabilalarining o‘zaro ta’siri natijasida murakkab ijtimoiy hamda madaniy tizim vujudga kelganini ko‘rsatadi. Asarda hind jamiyatidagi varna tizimining paydo bo‘lishi, diniy qarashlarning shakllanishi hamda hinduizmning jamiyat hayotidagi o‘rni keng yoritilgan.

O‘zbekistonlik tarixchi Sh. Ergashevning “Qadimgi sivilizatsiyalar” asarida ham Hindiston sivilizatsiyasi qadimgi Sharq sivilizatsiyalari tizimida muhim o‘rin tutishi ta’kidlanadi. Muallif Hind sivilizatsiyasining tarixiy rivojlanishini boshqa sivilizatsiyalar bilan qiyosiy tahlil qilib, uning diniy-falsafiy tizimi, madaniy merosi hamda ilm-fan rivojiga qo‘shgan hissasini ko‘rsatib beradi. Shunday qilib, Hindiston sivilizatsiyasining tarixiy taraqqiyoti, madaniy uzviyligi va diniy-falsafiy asoslari turli davr va yo‘nalishdagi tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan bo‘lsa-da, uning jahon sivilizatsiyalari tizimidagi o‘rni hamda boshqa sivilizatsiyalar bilan o‘zaro aloqalarini kompleks tarzda tahlil qilish dolzarb ilmiy masalalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida tarixiy tadqiqotlarga xos bo‘lgan bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Avvalo, Hindiston sivilizatsiyasining shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini o‘rganishda **tarixiylik va tizimlilik tamoyillari** asos qilib olindi. Ushbu tamoyillar sivilizatsiyaviy jarayonlarni tarixiy davrlar kesimida izchil tahlil qilish hamda ularning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash imkonini beradi. Tadqiqot davomida **tarixiy-qiyosiy metod** keng qo‘llanildi. Mazkur metod yordamida Hind sivilizatsiyasining rivojlanish xususiyatlari boshqa qadimgi sivilizatsiyalar, xususan Mesopotamiya va Misr sivilizatsiyalari bilan qiyosiy tarzda tahlil qilindi. Bu esa Hindistonning jahon sivilizatsiyalari tizimidagi

o‘rnini yanada aniqroq belgilashga xizmat qildi. Shuningdek, **tarixiy-tahliliy metod** asosida Hind sivilizatsiyasining etnik, madaniy va diniy omillari o‘rganildi. Bu metod orqali dravid va oriy qabilalarining o‘zaro ta’siri, varna tizimining shakllanishi hamda hinduizm va buddizm kabi diniy-falsafiy ta’limotlarning rivojlanish jarayonlari tahlil qilindi. Mazkur jarayonlar Hindiston jamiyatining ijtimoiy tuzilishi hamda madaniy rivojlanishiga ko‘rsatgan ta’siri nuqtai nazaridan ko‘rib chiqildi. Tadqiqot jarayonida **sivilizatsiyaviy yondashuv** ham muhim metodologik asos sifatida qo‘llanildi. Ushbu yondashuv orqali Hindiston sivilizatsiyasining shakllanishi, uning madaniy uzviyligi hamda boshqa sivilizatsiyalar bilan o‘zaro aloqalari keng tarixiy kontekstda tahlil qilindi. Shu bilan birga, Hindiston hududidagi madaniy, lingvistik va diniy xilma-xillik sivilizatsiyaviy rivojlanish omili sifatida baholandi. Bundan tashqari, tadqiqot davomida **manbashunoslik tahlili** metodidan foydalanilib, tarixiy adabiyotlar, ilmiy tadqiqotlar hamda zamonaviy statistik va elektron manbalar o‘rganildi. Ushbu manbalarni tahlil qilish orqali Hindiston sivilizatsiyasining shakllanish jarayonlari, tarixiy rivojlanish bosqichlari hamda uning jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga qo‘shgan hisssasi ilmiy jihatdan yoritildi.

Tahlil va natijalar

“Hindiston odamzod irqining beshigi, inson nutqi tug‘ilgan joy, tarix onasi, afsonalar buvisi, an’analarning eng katta buvisidir degan edi mashhur ingliz yozuvchisi Mark Tven [1]. Darhaqiqat hind sivilizatsiyasi bu – hozirgi kunga qadar mavjud bo‘lgan eng qadimgi sivilizatsiyalardan biridir. Shuningdek u o‘zining doimiy madaniy uzluksizligi bilan boshqa sivilizatsiyalardan ajralib turadi. Hindiston yuksak madaniy merosga ega mamlakat hisoblanib, uning diniy va falsafiy klassikalari miloddan avvalgi 2-mingyillik oxiri 1-ming yillikning boshlarida shakllangan. Bu ham Hindistonning klassik qadimiylikka ega bo‘lmagan boshqa sivilizatsiyalardan yana bir muhim ustun jihati hisoblanadi. Umuman olganda, arxaik davrdan yuksak madaniyatga ertaroq o‘tish Hindistonning katta tarixiy imkoniyatlari mavjudligidan dalolat beradi. Geografik jihatdan Hindiston boshqa sivilizatsiyalardan keskin farq qiladi. Misol uchun Xitoy boshqa yirik sivilizatsiyalardan uzoqda bo‘lib, qadim zamonlardan beri o‘zini periferik xalqlar bilan o‘ralgan sivilizatsiya markazi deb hisoblasa, Hindiston Hind va Tinch okeanlari orqali chet el savdogar va dengizchilarini (ayniqsa Buyuk geografik kashfiyotlar va mustamlakachilik siyosati boshlanishi davrida) doim o‘ziga jalb etib kelgan. Umuman olganda, geosiyosiy xavfsizlik nuqtai nazaridan Hindistonning holatini ideal deb atash noto‘g‘ri bo‘ladi.

Hindistonda o‘rmonlar, platolar, cho‘llar va yarim cho‘llar, pasttekisliklar, katta daryolarning vodiylari (birinchi navbatda Hind va Gang daryolari) mavjud. Bu jihat ham Hindistonning madaniy jihatdan rang-barangligi va ko‘p tilliligini oldindan belgilab bergan sabablardan biridir. Madaniy va lingvistik xilma-xillik bo‘yicha Hindiston dunyoda Afrikadan keyin ikkinchi o‘rinda turadi. Bugungi kunda mamlakatda istiqomad qilayotgan insonlar o‘zaro muloqotda 1500 dan ortiq til lahjalarida gaplashishadi [2]. Ularning yigirma bittasi esa rasmiy til deb tan olingan. Til va madaniyatning turli xilligi Hindiston tarixining yo‘nalishi va madaniyatining o‘ziga xos xususiyatlarini belgilab bergan eng muhim omillardan biridir. Shu bilan birga, u o‘zida “ko‘plikda birlik” tushunchasini olib, tarixiy rivojlanishda hind

sivilizatsiyasi shakllanishiga ulkan xizmat qildi. Uning asosini esa – hinduizm – hindlarning muqaddas dini tashkil etdi.

XX asrning 20-yillarida Hind arxeologlari Saxni va Banerji Hind daryosi bo‘yida Mesopotamiyadagi shumerlar va Misrdagi ilk fir‘avnlr davridayoq mavjud bo‘lgan qadimgi sivilizatsiya qoldiqlarini ochdilar. Olimlar ko‘z oldida rivojlangan hunarmandchilik, ajoyib shaharlar va o‘ziga xos madaniyatga ega bo‘lgan sivilizatsiya namoyon bo‘ldi. Dastlab arxeologlar ushbu sivilizatsiyaning eng yirik shahar-markazlari – Xarappa va Mohenjo-Daroga duch kelishdi. Bu sivilizatsiya birinchi ochilgan shahar nomidan kelib chiqib, Xarappa sivilizatsiyasi deb ataldi. Mohenjo-Daro esa qadimgi dunyoning eng yirik shaharlaridan biri bo‘lib maydoni 2,5 kv kmni tashkil etgan va unda 100 mingga yaqin aholi yashagan [3, 35]. Shu asosda Hind sivilizatsiyasini qadimiylk bo‘yicha yer yuzida Mesopotamiya va Misr sivilizatsiyalari bilan tengdosh bo‘lgan uchinchi sivilizatsiya deb atash mumkin. Ammo ba’zi tadqiqotchilar bu sivilizatsiyaning endi o‘rganilayotganligini nazarda tutib, uni xattoki yer yuzidagi eng qadimgi bo‘lishi ham mumkin, degan fikrda.

Qadimgi hind sivilizatsiyasi yozuvlari hali to‘liq o‘rganilmagan bo‘lib, unga o‘xshash belgilar boshqa sivilizatsiyalardan topilmagan. Shunga ko‘ra, ushbu yozuv Mesopotamiya va Qadimgi Misr yozuv tizimlaridan mustaqil ravishda rivojlangan deb ishoniladi. Buni tushunib etish uchun tadqiqotchilar axborot texnologiyalarining eng zamonaviy yutuqlaridan foydalanishga harakat qilmoqdalar. Hindlar o‘z daryosini «sindxu» deb atashgan, bu forslarda «hindu» nomini olgan, yunonlar esa bu so‘zni yanada buzib, «ind» deb ataganlar (bugungi kunda hindlar o‘z vatanini Bxorat deb ataydilar).

Ushbu sivilizatsiya Hindistonning eng qadimgi aholisi – dravidlar tomonidan yaratilgan va miloddan avvalgi III – II ming yillik oxiriga qadar mavjud bo‘lgan. U parchalanib ketganidan bir qancha vaqt o‘tgach, oriylar – Hindistonga g‘arbiy tomondan kirib kelgan yarim ko‘chmanchi hind-yevropa qabilalari bostirib keldi. (miloddan avvalgi II ming yillikning o‘rtalarida). Ular shimoliy Hindistonning katta qismini egallaydi va o‘zlari bilan veda an‘analarini olib kelishadi. Shuningdek, ular varna tizimiga asoslangan yangi ijtimoiy tuzilmani yaratdi. Oriylar va mahalliy aholi o‘rtasida murakkab munosabatlar rivojlangan. Ikki madaniyat dastlab o‘zaro dushman bo‘lsa-da, keyinchalik birlasha boshlaydi: bunga turli xil urf-odatlar, diniy fikrlash xususiyatlari, oilaviy munosabatlar, huquq tizimi kabilarni misol qilib olish mumkin. Olimlarning fikricha, yuqoridagi misollarning asosini oriylargacha bo‘lgan mahalliy xalqning e‘tiqodlari va urf-odatlari tashkil etgan [4, 80]. Hind sivilizatsiyasida diniy tamoyil doim yetakchi bo‘lgan va bu jihati bilan boshqa, misol uchun, Xitoy sivilizatsiyasidan ajratib turadi. Qadimgi Hind sivilizatsiyasini o‘rganishning murakkab tomonlaridan biri yozma ma‘lumotlarning saqlanib qolmaganligidir. Hindlar o‘zlarining iyeroglifli yozuviga ega bo‘lganligiga qaramasdan, ularda tarixiy voqealarni qayd etib borish odat bo‘lmagan. Masalan, Xitoyda bu ish keng yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, boshqa xalqlar, jumladan, hindlar ham o‘z tarixiga oid ma‘lumotlarni Xitoy manbalaridan topib o‘rganishmoqda [5, 177].

O‘rta asrlarda Hindiston o‘z xususiyatlari orqali qadimgi Hindiston bilan kuchli sivilizatsiyaviy va madaniy uzviylik doirasida bog‘langan edi. Tadqiqotchilarning fikriga

ko'ra, Guptalar sulolasi davrida (IV-V asrlar) Puranlar - veda an'analarini o'zida aks ettirgan muqaddas hind matnlarining davomi yoziladi. Bu davrda Hindistonda matematik bilimlar taraqqiy etdi: hind matematiklari zamonaviy raqamlar tizimini ishlab chiqishib, hozirgi algebra fanining asoslarini yaratishdi. Shuningdek, hinduizmning ko'p asrlik shakllanishi yakunlandi: u endi to'liq tizimga aylandi. O'rta asrlardagi Hindistonning diniy hayoti haqida gap ketganda, buddizmni e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Hinduizmdan farqli o'laroq buddizm varna (kasta) ijtimoiy tizimini qabul qilmadi va insonlarning najot topishida asosiy rolni xudolarga emas, balki odamga (Buddaga) yukladi. Bundan tashqari, buddizm diniy hayotning marosim tomoniga katta ahamiyat bermaydi. Zamonaviy buddizm tadqiqotchisi E.A.Torchinovning so'zlariga ko'ra, buddizm "loyihasi"ning asosiy maqsadi ongni o'zgartirishdir [6, 77].

Uzoq vaqt davomida (I ming yillikning oxiriga qadar) buddizm hind tarixi va madaniyatining bir qismi bo'lib qoldi. Muayyan davrlarda u hattoki yirik hind davlatlarining asosiy diniga ham aylandi (miloddan avvalgi III asrda Magadha davlatida shoh Ashoka davrida, I - III asrlarda Kushonlar davlatida va III - VI asrlarda Guptalar sulolasi davrida). I ming yillikning ikkinchi yarmida buddizm Hindistonda asta-sekin o'z ta'sirini yo'qotdi va oxir-oqibat o'z chegaralarini tark etib, Osiyoning boshqa mamlakatlari: Seylon, Janubi-Sharqiy Osiyo, Tibet, Xitoygacha (va u yerdan Yaponiyaga) yetib bordi. Shunday qilib, "buddizm dunyodagi asosiy dinlardan biri bo'lsada, hech bir yirik sivilizatsiya uchun asos bo'lmadi" [7, 60]. Yana shuni alohida aytish mumkinki, buddizm o'z mohiyatiga ko'ra davlat diniga aylanishiga qodir bo'lmagan. Chunki Buddizm davlatning ahamiyatini inkor etadi va tashqi dunyodan ma'nan erkin va mustaqil bo'lgan shaxsni targ'ib qiladi. Hinduizm buddizm bilan tarixiy tortishuvda g'alaba qozonib hindlarning milliy dini bo'lib qoldi. Chunki bu din hindlarni aksariyat qismining turmush tarzi va fikrlash uslubiga yaqinroq bo'lib chiqdi.

X, XI, XII asrlarda Hindistonga juda ko'plab musulmon hukmdorlarining bosqinlari amalga oshiriladi. Musulmonlar VII-VIII asrlarda forslarning sasoniylar imperiyasini tor-mor qilganlaridan keyin Hindistonga qo'shni bo'lib qolgan edilar. Aynan shu vaqtdan boshlab Islom va Hindiston sivilizatsiyalari o'rtasida murakkab dialog boshlandi. Hinduizm bilan Hindiston yarim orolida yashovchi xalqlarning o'ziga xos munosabati Islomdan sezilarli darajada farq qiladi. Shuningdek, hinduizm ma'naviy va intellektual jihatdan dunyo dinlaridan, xususan Islomdan kam emas edi. Bularning barchasi hindlarga Islom urf-odatlarini singdirishga imkon bermadi. Islom bilan sivilizatsiyalashgan dialogda bo'lgani kabi, Hindiston ham Yevropa sivilizatsiyasining intellektual va madaniy chaqiriqlariga javob berdi va undan o'zi uchun foydali bo'lgan jihatlarni o'zlashtirdi. Bu hind sivilizatsiyasining kuchli tomoni, ya'ni "ochiqligi", o'ziga xos madaniy bag'rikenglik bilan chambarchas bog'liq bo'lgan boshqa sivilizatsiyalar bilan muloqotga tayyorligi, "boshqasini" qabul qilish va his qilish qobiliyatining yorqin namoyishidir. XIX asrda boshlangan Yevropa bilan o'zaro muloqotlardan keyin hind diniy va madaniy elitasi Hindistonning sivilizatsiya va madaniy yaxlitligi haqida yanada yaxshiroq tushuna boshladi. Aynan shu dialog tufayli Hindiston o'zining madaniy va milliy birligini amalga oshirishda g'ov bo'lgan to'siqlarni yengib chiqib boshlaydi. Shunday qilib, XIX asrning 100 yilligi davomida Hindiston asta-sekin milliy

davlatga aylanadi. Hindistonlik diniy va ijtimoiy islohotchi, “Braxmo Samaj” harakatining asoschisi Rammoxan Roy (1772-1833) asarlarida ushbu o'zgarishlarga misol bo'la oladigan ko'plab ma'lumotlar keltirilgan. Yevropa madaniyati va uning insonparvarlik qadriyatlarini yaxshi bilgan Rammoxan Roy dastlab “sati” (vafot etgan erining dafn marosimida beva ayolini yoqish marosimi) kabi eskirgan urf-odatlariga qarshi chiqdi. Shuningdek, u Hindistonda o'sha paytda keng tarqalgan poligamiyani (ko'pxotinlilik) taqiqlashni talab qildi [8, 48]. XIX - XX asr boshlarida hind madaniyati Yevropa g'oyalarini ijobiy qabul qilishga tayyor edi, chunki uning boshlang'ich qadriyatlari qisman g'arb g'oyalariga mos kelardi. Shu bilan birga, hindlar Yevropa madaniyati bilan qizg'in muloqotda bo'la boshladilar. Bu davrda Hind sivilizatsiyasi nafaqat o'ziga xosligini saqlab qolishga erishdi, balki milliy tiklanish deb ataladigan hodisani ham boshidan kechirdi. Uning qahramonlari ko'plab diniy va madaniyat arboblari: Dayananda Sarasvati (1824-1883), Shri Ramakrishna (1836-1886), Svami Vivekananda (1863-1902), Rabindranat Tagor (1861-1941) (adabiyot yo'nalishida Yevropalik bo'lmagan birinchi Nobel mukofoti sovrindori) va boshqalar.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Hindiston qadimgi davrlardan boshlab jahon sivilizatsiyasining muhim markazlaridan biri sifatida shakllangan va insoniyat tarixiy taraqqiyotida muhim o'rin egallagan. Hind daryosi vodiysida vujudga kelgan qadimgi shahar madaniyati, xususan Xarappa sivilizatsiyasi, Mesopotamiya va Misr sivilizatsiyalari bilan bir qatorda rivojlangan qadimgi sivilizatsiyalardan biri bo'lib, u yuksak shaharsozlik, hunarmandchilik hamda ijtimoiy tashkilot darajasi bilan ajralib turadi. Bu holat Hindiston hududida sivilizatsiyaviy jarayonlar juda erta boshlanganligini ko'rsatadi. Hind sivilizatsiyasining muhim xususiyatlaridan biri uning madaniy uzviyligi va tarixiy davomiyligidir. Qadimgi davrlardan boshlab turli etnik guruhlar – dravidlar va oriylarning o'zaro ta'siri natijasida murakkab ijtimoiy tuzilma, til va madaniyatning rang-barangligi hamda o'ziga xos diniy-falsafiy qarashlar tizimi shakllandi. Ayniqsa, hinduizm va buddizm kabi diniy ta'limotlar nafaqat Hindiston jamiyati rivojiga, balki butun Osiyo xalqlari madaniy hayotiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Shuningdek, Hindiston sivilizatsiyasining tarixiy rivojlanish jarayoni boshqa sivilizatsiyalar bilan o'zaro aloqalar orqali boyib borgan. Islom sivilizatsiyasi hamda Yevropa madaniyati bilan yuzaga kelgan tarixiy muloqotlar Hindistonning madaniy va intellektual taraqqiyotida muhim rol o'ynadi. Biroq shu bilan birga, Hind sivilizatsiyasi o'zining asosiy madaniy qadriyatlari va diniy an'analarini saqlab qolishga muvaffaq bo'ldi. Umuman olganda, Hindiston sivilizatsiyasi o'zining qadimiyligi, madaniy rang-barangligi, diniy bag'rikengligi hamda boshqa sivilizatsiyalar bilan muloqotga ochiqligi bilan ajralib turadi. Aynan shu xususiyatlar uning jahon sivilizatsiyasi tarixida muhim o'rin egallashiga sabab bo'lgan. Shu bois Hindiston sivilizatsiyasini o'rganish insoniyat tarixining umumiy rivojlanish qonuniyatlarini chuqurroq anglashda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR:

1. <https://kun.uz/uz/news/2018/10/02/indiston-tugrisidagi-15-ta-kizikarli-malumot>

2. https://ru.qaz.wiki/wiki/Demographics_of_India
3. История мировых цивилизаций. Хрестоматия. Под.ред. Голубин Р.В., Сорокин А.С., Коротышев А.П. – Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет, 2014. 311с.
4. Гусева Н.Р. / Индия в зеркале веков. — М.: “Вече”, 2002. 217с.
5. Ergashev Sh. Qadimgi sivilizatsiyalar.— Toshkent: ”O‘zbekiston” NMIU, 2016. 288b.
6. Торчинов Е.А. Введение в буддологию: Курс лекций. – СПб.: 2000. 245с.
7. Хантингтон С. / Столкновение цивилизаций. Пер.с англ. Т. Велимеева. Ю. Новикова. – М.: “Издательство АСТ”, 2003. 451с.